

ערכי יסוד ודרכי הלכה חיים והצלה

במרשתת פועל פורום רבנים גדול כמעט שנתיים. הפורום מונה כשלוש מאות רבנים ובכל יום מועלות בו שאלות הלכתיות, הגותיות ופרשניות רבות. אחת השאלות שנשלחה אל הפורום בשבוע שעבר היתה זו:

מתוך פורום הרבנים הגדול

שלום לרבתי.

כל תהליך מתהליכי הגאולה מוסיף לנו שאלות הלכתיות מיוחדות.

נשאלתי הבוקר. האם בני, שאביהם מרותק לכסא גלגלים ואין סיפק בידם להעבירו לממ"ד או למרחב ממוגן בזמן אזעקה [כבר ניסיתי פתרונות יצירתיים וזה לא הולך...], האם מותר/חובה/אסור להם להשאירו במקום לא ממוגן והם ירוצו לממ"ד?

איך מתייחסים לשאלה זו? מהם צדדי הספק? מה אתם אומרים בשלב ראשון להשיב לשאלה זו?

נסו לראות בסוגיה הבאה פתח לתשובה:

בבא מציעא דף סב עמ' א

תניא שנים שהיו מהלכין בדרך

וביד אחד מהן קיתון של מים

אם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב

דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו

עד שבא רבי עקיבא ולימד

וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חברך

רש"י

אם ישתו שניהם ימותו - בצמא, שאין מספיק לשניהם: ואם ישתה האחד מגיע לישוב - וימצא מים:

עמך - חייך קודמין:

מה ההיגיון בעמדתו של בן פטורא? מהי תפיסתו הערכית? באיזו נקודה חלוק עליו רבי עקיבא? מה פשר הביטוי 'עד שבא רבי עקיבא ולימד'? האם לשיטת רבי עקיבא אסור לתת את המים לחבר?

לחלק מן השאלות עיינו במקורות הבאים:

ריטב"א

מוטב ישתו שניהם וימותו והכי דריש ליה בן פטורא לקרא וחי אחיך עמך כלומר עמך יחיה שאם יוכל

לחיות עמך הרי טוב ואם לאו מוטב שימותו שניהם ואית דאמרי דמואהבת לרעך כמוך:

מה ההבדל בלימוד משני הפסוקים? האם לפי האמור בתלמוד לבן פטורא יש פסוק להסמך אליו? מה זה אומר?
ואיך מבין ר' עקיבא את הפסוק? ראו בדברי הרא"ש

רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ה

שמעינן מעמך דמשמע שחיי אחיך טפילים לך ושולך קודמין:

האם מותר להלך השני לחטוף את המימיה? לפי שיטת רבי עקיבא שכל אחד צריך להקדים את חייו?

שיטה מקובצת

שנים שהיו מהלכין בדרך וכו' חיך קודמין לחיי חברך ואותו אדם שהמים בידו שותה ומציל נפשו דחיי קודמין להציל את עצמו חטפן אחד מהם מחברו ושתה וחברו מת על ידו חייב בדיני שמים כן נראה דמאי חזית דדמיה סומק טפי:

ומה עם עמדת בן פטורא?

איך הוא רואה את מערכת

היחסים ההדדית?

מנחת חינוך סימן רצו

והנה לבן פטורא אף דאינו עושה מעשה כלל בחבירו וגם חבירו ימות והוא גם כן. מכל מקום אסור להחיות עצמו, מכל שכן דאם יציל חבירו במיתתו בודאי ימסור נפשו, וזה פשוט מה שאמר בן פטורא דימותו שניהם ולא אמר דיתן לחבירו ויחיה, דהא חבירו גם כן אסור לשתות מפני דמו של זה, ופשוט. ודרך משל אם הולך עם תינוק בדרך בודאי מחוייב ליתן לתינוק שיחיה והוא ימות, וזה כל שכן מהא דמחייב למסור נפשו וחבירו ג"כ ימות...

אמנם גישתו היתה רחוקה מן ההגיון ההלכתי בעיני פרשנים רבים עד שהם הציעו הצעה זו. האם גם אתם חשבתם עליה קודם?

שרידי אש מסכת סנהדרין סימן מב

והגאב"ד דקופישאק ר' אליהו מאיר פייבלזאן בספרו פיקוח נפש סי' א' אות ק"ע ביאר סברת בן פטורא דכיון דלחיי עכשיו די אם יקח חציו ואפשר שישתו שניהם ויחיו חיי שעה, ובינתיים הלא אפשר שיזדמן להם עוד מים, אסור לו להניח לחברו למות, ומה שעל ידי זה ימות בעצמו אחר כך, לא איכפת לן כיון דכעת אין חייו בסכנה, אבל אם אין בהקיתון להחיות שניהם גם חיי שעה, בוודאי דגם בן פטורא מודה שלא נאמר ישתו שניהם וימותו, שלא עלה על דעתו של בן פטורא שאדם מחוייב למסור נפשו ולמות עכשיו בעבור חברו!
וביאר זה הוא נגד פשוטם של דברי בן פטורא "מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו", שהרי לא מפני שרואה מיתת חברו הוא חייב לוותר אלא מפני שעכשיו ממש אין חייו בסכנה ובינתיים אפשר שתבוא הצלה לשניהם.

לאור כל זאת מהי העמדה היותר מסתברת לדעתכם? שאלת שיקול הדעת היא בעלת ערך רב בסוגיה כמו זו כמו שעולה מדיון דומה אצל הרדב"ז

רבי דוד בן שלמה אבן זמרא, רדב"ז (1479 - 1573) אב בית דין ומנהיגה של יהדות מצרים.

שו"ת רדב"ז

שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב: אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד, שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת... מפני פקוה נפש ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

תשובה: זו מדת חסידות אבל לדין יש תשובה.. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו.

הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי:

מה פשר הסברא של: 'דרכיה דרכי נעם' – האם עולה ממנה מסקנה חד משמעית? מהי?
האם כל המצבים שווים? כל שניים? יש אבחנה מספרית? האם בשעת מלחמה הכללים משתנים?

שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן ק

השאלה היא: חייל שנפצע בשדה - המערכה, והוא נשאר מוטל בשטח מסוכן וחשוף לאויב, ואם לא יחישו להוציא אותו מהשטח או להגיש לו עזרה רפואית ימות בודאי מפצעיו, או אפילו הדבר שקול אם ימות או לא. ומאידך, אלו שימחרו להחיש לו את העזרה מכניסים את עצמם עי"כ בספק סכנה לפן יפגע בהם אש האויב למרות חיפוי האש שיתנו להם מצידנו. והספק איננו סתם ספק מופשט, אלא הוא ספק מבוסס. על כן השאלה היא אם מחויבים, או עכ"פ מותרים, להכניס את עצמם בספק סכנה כדי להציל את חברם מודאי סכנה, או אפילו מספק סכנה. או לא, שאינם מחויבים, או גם לא רשאים להכניס את עצמם בסכנה או ספק סכנה עבור כן בטענה שההלכה היא כי חייך קודמים. ונבוא בע"ה לברר ולפשוט את השאלה.

.... יוצא לנו שלהלכה למעשה, אין חיוב להכניס עצמו בספק סכנה מבוססת כדי להציל את חבירו מודאי סכנה, ולא עוד אלא דהרדב"ז בתשובתו על כך (בסי' תרכ"ז) כותב דהעושה כן הר"ז חסיד שוטה משום דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה.

...אולם בהתבוננות ובהדירה יותר מעמיקה בנבכי ההלכה נמצא שלא כן הדבר, ובמלחמה ההלכה בזה אחרת. ...במלחמה צריך ומחויב כל א"א להכניס א"ע בסכנה כדי לבוא לעזרת חבירו הנתון בסכנה אצל האויב. ...במלחמה ובשדה קרב אין דין של וחי בהם ואין דין של חייך קודמים, אלא כשם שפוסק הרמב"ם בפ"ז מה' מלכים ה"ט"ו דמאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, כך הדין הוא שצריך למחות מלבו זכרונו הפרטי ולהתאחד כגוף מרכזי אחד עם כל חבריו הלוחמים והנמצאים בשדה הקרב, באופן שכל א"א מחויב לחרף נפשו להציל את חבירו מסכנה אפילו כשמכניס א"ע עי"כ בודאות לידי ספק סכנה, ולא רק כשחבירו נמצא בסכנה ודאית, אלא גם לרבות אפילו כשנמצא בספק סכנה.

ומכאן לתשובתי שלי בפורום הרבנים**פורום הרבנים**

הטענה של הרב ע' בדבר הערך הציבורי של ההתגוננות הפרטית נראה נכון וישר וכחוויה אישית אוסיף כך נהגתי למעשה¹.

אלא שמלבד סברה רוחנית וספורי מעשה יש לדבר להבנתי השלכה הלכה למעשה. שכן אם אכן צודקים הסטטיסטיקאים שבינינו חובת הכניסה לממ"ד לא בהכרח עומדת בקריטריונים של זהירות מפני סכנה.

הועלתה כאן השוואה לתאונות דרכים. אינני בטוח שיש מה להשוות. 5 הרוגים בשבוע בתאונות דרכים בארצנו הוא לא דבר חריג בלשון המעטה [והבה לא יתפסוני אנשי החשבון בחילוקים כאלו ואחרים].

בלשון אחרת אנחנו מסתכנים בניסיון לשמור על סדר חיים נורמלי - נוסעים ברכב, טסים במטוס, לא מטילים על אפינו מסכה מדירת חיידקים - למרות שאם היינו עושים כן הדבר היה מעלה באופן מסויים את הסיכוי שלנו לחיות. על רקע זאת ניתן להציע כי עיקר הכניסה לממ"ד אינו מגדר הצלה, אלא מגדר מלחמה. השיקול אינו הצלת החיים הפרטית אלא השתתפות במאמץ הציבורי.

אלא שבמלחמה כמו במלחמה יש שיקולים שונים. סולידריות עם הלוחמים האחרים היא בעלת משקל בקונטקסט המלחמתי לא פחות מאשר הסתתרות בממ"ד. הציץ אליעזר מבחין כך במפורש בין שעת שלום בו רווחת ההלכה שאין לאדם לסכן עצמו כדי להציל חברו לבין שעת מלחמה שכולם כאיש אחד בלב אחד ומצילים אף תוך כדי סיכון.

ולכן יש מקום לשיקול של המנעות מכניסה לממ"ד על מנת לסייע לאב ולו פסיכולוגית - כמובן כפוף לשיקולי רווח מול הפסד - אולם אם בטלנו את חובת הגברא לברוח לממ"ד נפתחה בפנינו הדרך לעיין באופן מקומי בכל מקרה ומקרה לגופו.

עמית קולא**ומה אתם אומרים?**

¹ ואלו דבריו: לענ"ד יש להוסיף לחובת הזהירות מעבר להלכות פיקוח נפש פרטי. כל נפגע משנה את מאזן האבידות בין הצדדים ומשפיע על הציבור ועל מקבלי החלטות. במלחמה הזו ובכלל חשוב שהצדק לא רק ינצח אלא גם שהניצחון הישראלי יראה באופן ברור לשני הצדדים.